

Петро ВОРОНА

*Національна академія державного управління
при Президентіві України*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УЗБЕКИСТАНУ НА РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ТА МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ В КРАЇНІ

Досліджується розвиток політичної системи Республіки Узбекистан та система парламентських і місцевих виборів у країні. Аналізуються особливості формування партійних структур країни, виокремлюються особливості їх розвитку в посттоталітарний період розвитку державності. Характеризується існуючий партійний політичний спектр країни та загальні риси його формування.

Ключові слова: Республіка Узбекистан, політичні партії, екологічний рух, кенгаша, Республіка Каракалпакстан, вибори, сенат, представницький орган державної влади.

Petro Vorona. Features of the influence of political parties in Uzbekistan on the development of parliamentarism and local democracy in the country

The article deals with the problem of the political system development at the Republic of Uzbekistan and the system of parliamentary and local elections in the country. The author analyzes the special features of party structures' formation at this country, distinguishes the peculiar features of their development in the post totalitarian period of statehood. It is characterized the current political spectrum of the country and general features of its formation.

Key words: Republic Uzbekistan, political parties, ecological movement, kenhasha, Republic of Karakalpakstan, elections, senate, representative body of state power.

Розвиток демократичних процесів в Україні, у тому числі становлення політичної системи та місцевої демократії, які є основою цих процесів, важко відслідковувати, орієнтуючись лише на зразки західноєвропейських демократій. Важливо порівнювати цей процес з аналогічним у країнах пострадянського простору, вивчати посттоталітарні закономірності політичних трансформацій, які мають своє відображення в системі державного та місцевого управління. Нам важливо порівняти інтенсивність розвитку демократичних процесів в Україні відносно країн, що мали з нами приблизно однакові стартові умови в розвитку суспільних відносин. У цьому аспекті нам повчальний і цікавий досвід становлення політичних систем, формування демократичних інституцій країн колишнього соціалістичного «табору», процесів конвергенції «старого» й «нового» в житті держав.

До проблем розвитку та становлення пострадянських демократій зверталось багато вітчизняних та зарубіжних дослідників-науковців, політологів тощо. Серед них: С. Н. Абашин [1], С. Р. Бердієв [2], Н. А. Борисов [3; 4], О. І. Кожухар [6], Л. І. Левітін [8], Т. М. Ляшенко [9 – 12], Ресул Ялчин [20], А. Саїдмурадов [21], Ф. Ф. Толіпов [23], К. Х. Ханазаров [15] та ін. Але особливості розвитку політичної системи Узбекистану вивчались у поєднанні з іншими азіатськими республіками колишнього СРСР у так званому центральноазіатському регіоні, а окремо їх особливості не були досліджені.

На думку багатьох дослідників, найважчим випробуванням у становленні багатопартійності центральноазіатських країн колишнього СРСР стало подолання специфічних особливостей релігійного, етнічного, кланового тощо змісту, широко представлених у генезі національних спільнот цього регіону. Але в кожній країні вона виявляється зі своїми особливостями. Республіка Узбекистан – одна з найбільших у цьому регіоні з населенням 31,5 млн осіб та площею 447,4 тис. кв. км. Україну з Узбекистаном поєднує спільне радянське минуле – під час колективізації

© Ворона П. В., 2016

30-х рр. XX ст. тисячі заможних селян республіки були розкуркулені і переселені за межі республіки, у тому числі й до України 3,5 тис. сімей. Вони потім зробили вагомий внесок у соціально-економічний розвиток української держави [2].

«Кінець радянської влади в Узбекистані, як і на всьому пострадянському просторі, зовсім не означав того, що досить добре розчистити руїни зруйнованого будинку тоталітаризму, щоб виявити родючий ґрунт громадянського суспільства. Країна вийшла з радянського минулого без яких-небудь передумов для цивілізованого демократичного розвитку – без громадянського суспільства, демократично налаштованої національної еліти, цілісної національної культури, з відсталою порівняно з розвиненими і навіть багатьма країнами, що розвиваються, економікою, бідним населенням» [8] (тут і далі переклад наш. – П. В.). Але існує й інша точка зору. На думку деяких дослідників, підготовка до незалежності регіону почалася ще задовго до формального набуття суверенітету, тобто ще в роки існування «непорушного» союзу радянських республік. Вважається, що вже в перші десятиріччя існування радянської влади почав закладатись фундамент майбутньої незалежності держав Центральної Азії. Наприклад, політологи з Узбекистану А. Арапов та Я. Уманський дійшли висновку, що лідери радянського Узбекистану Файзула Ходжаєв, Акмаль Ікрамов, Усман Юсупов, Шараф Рашидов «започаткували кадровий, соціально-економічний та культурний базис для незалежності. Їхня суперечлива та драматична діяльність може бути розцінена як особлива форма національно-визвольного руху мирним шляхом, адаптованого до умов протекторату супердержави над Узбекистаном» [12].

На думку відомого узбецького науковця-політолога Абдуррауфа Саїдмурадова, «неоднозначні процеси, що спостерігаються нині в політичних партіях країни, зумовлені динамічною зміною їх ролі в суспільному житті республіки. Констатація цього факту базується на результатах аналізу, по-перше, рейтингів загальної активності, по-друге, передвиборних платформ, по-третє, розпочатої політичної конкуренції, по-четверте, змісту заяв лідерів, по-п'яте, специфічної тактики цих організацій. Сучасну ситуацію з партіями можна коротко охарактеризувати як прагнення прогресивних еліт до оновлення статусу цих структур, а також як нездатність низки партійних керівників до внутрішнього реформування.

Унаслідок сьогоденного транзитного періоду природно, що в республіці ще не може бути потужних партій західного типу. В Узбекистані вони поки не навчилися повною мірою збирати стійкий електорат, акумулювати настрої в цілісні програмні настанови, втілювати в життя положення передвиборних платформ, що підтверджують навіть їх лідери і неодноразово визнавав глава держави. Такому становищу сприяє тривала хаотична стратифікація суспільства і *персоніфікований характер політичних організацій*» [21]. Як неоднозначне явище він виділяє і відсутність в країні (на відміну від сусідніх Казахстану, Киргизстану, Таджикистану) комуністичної партії. На його думку, ця «явно штучна заборона «лівізни» викликана недооцінкою значущості всього політичного спектра суспільства і, природно, лише стимулює зростання правих настроїв» [21].

Метою дослідження є виявлення характерних рис та закономірностей розвитку політичних систем пострадянських країн, що вийшли з колишнього Радянського Союзу.

Відповідно до конституції Узбекистан – суверенна нейтральна демократична республіка, що виражає волю народу та служить його інтересам, де народ є єдиним джерелом державної влади. Тому влада в Узбекистані здійснюється в інтересах народу і виключно органами, уповноваженими на те його конституцією і законодавством. Згідно зі ст. 12 конституції в країні «суспільне життя розвивається на основі різноманіття політичних інститутів, ідеологій і думок. Жодна ідеологія не може встановлюватися як державна» [7].

Починаючи з проголошення незалежності країни 1 вересня 1991 р. країна

розпочала будівництво багатопартійної політичної системи, що є основою демократичного суспільства. Зі слів колишнього лідера країни президента Узбекистану (1991 – 2016 рр.) І. Карімова «не виправдала себе однопартійна, командно-адміністративна система, коли існувала монополія однієї ідеології – незалежно від того, подобалася вона народу чи ні. Потрібно пам'ятати і про те, який негативний слід ця ідеологія залишила в нашому житті. Про все це вам відомо на прикладі недавньої історії Узбекистану. З жалем треба зазначити, що ми є свідками того, що тоталітарна ідеологія, що панувала протягом понад 70 років у нашій країні і закорінена в мисленні та свідомості багатьох людей, продовжує часом усе ще тримати їх у своїх лещатах». Він вважав, що процес «укріплення в суспільстві багатопартійності і демократичних принципів, які є основою організації діяльності партій – це основне завдання сьогодення і основа завтрашнього прогресу» [5, с. 54].

В основі політичної системи Узбекистану теж політичні партії та громадські організації. Політичні партії діють на основі закону «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятого 1 травня 1998 р. Він забороняє будь-які політичні партії релігійної спрямованості, а реєстрація політичних партій здійснюється міністерством юстиції. У республіці офіційно зареєстровано лише п'ять політичних партій: соціал-демократична партія Узбекистану «Адолат», демократична партія Узбекистану «Міллі тікланіш», Рух підприємців і ділових людей – ліберально-демократична партія Узбекистану, національно-демократична партія Узбекистану «Фідокорлар», Народно-демократична партія Узбекистану. Має вагомий авторитет і фіксоване представництво в органах влади Екологічний рух Республіки Узбекистан. На нашу думку, такий стан багатопартійності і представництва громадських організацій в органах влади є свідченням недостатньо сформованого демократичного суспільства, адже частина опозиційних партій діє або за межами країни (в екзилі) або напівлегально [22].

Свого часу, у 1986 – 1987 рр., центром опозиційного руху в республіці стала Спілка письменників Узбекистану (СПУ). У листопаді 1988 р. було створено Народний рух «Бірлік» («Єдність»), у вересні 1989 р. він розколовся і та його частина, що об'єдналася навколо секретаря СПУ Мухаммеда Саліха (Салая Мадамінова), заснувала партію «Ерк» («Свобода»), яка виступила за здобуття Узбекиською РСР державної незалежності. Саме М. Саліх був опонентом І. Карімова на перших прямих президентських виборах у грудні 1991 р. й отримав 12,4 % голосів виборців. Партія «Ерк» є автором законопроекту «Декларація Незалежності», ініціатором його розгляду та затвердження. Сесія Верховної Ради УзРСР, через день після затвердження порядку денного і початку своєї роботи 20 червня 1990 р. переглянула свій порядок денний, доповнила його питанням про незалежність республіки і затвердила представлений партією «Ерк» проект «Декларація Незалежності» всупереч відчайдушному опору очолюваного Ісламом Карімовим ЦК Компартії Узбекистану [14].

У листопаді 1991 р. створилася Народно-демократична партія Узбекистану. Деякі експерти вважають, що ця партія в період свого утворення була спадкоємицею Комуністичної партії УзРСР, але це не так. У Комуністичній партії Узбекистану налічувалося 700 тис. осіб, до Народно-демократичної партії з неї увійшли 220 тис. осіб. Основний приплив стався завдяки молодим людям, які ніколи не були в Комуністичній партії. У своїй програмі партія проголошує: вищою метою Народно-демократичної партії Узбекистану є матеріальне і духовне благополуччя людини і кожної сім'ї, надійне забезпечення рівних можливостей, гарантій конституційних прав цивільних свобод, захист честі і гідності, мирного життя людей, незалежно від їх національної належності, соціального становища і походження, політичних переконань і релігійного віросповідання. Народно-демократична партія ще в листопаді 1991 р. відкрито висловила за те, щоб ніякі

політичні партії надалі не брали на себе безпосередні владні повноваження в державі.

У 1995 р. створено соціал-демократичну партію «Адолат» («Справедливість»). Партія виступає за створення політичної системи, заснованої на загальних соціально-демократичних засадах, за побудову правової держави та захист малозабезпечених верств населення. Вона також проголошує зміцнення незалежності Узбекистану, підтримує курс на еволюційний перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки, але при збереженні в руках держави ключових позицій у цій сфері і рівноправності різних форм власності. На місцевих виборах 2014 – 2015 рр. від партії «Адолат» був обраний 841 депутат, із них 108 депутатів обласних та 733 депутати районних і міських кенгашей. За підсумками виборів було сформовано 85 депутатських груп від партії «Адолат» в кенгашах усіх рівнів.

Рух підприємців і ділових людей – Ліберально-демократична партія Узбекистану – центристська політична партія, утворена 15 листопада 2003 р. на установчому з'їзді. Чисельність членів партії станом на 1 серпня 2009 р. становила 161 758 осіб. Кількість первинних партійних організацій становить 7 408 осередків. Мета цієї партії: відкрити нові можливості для більш широкої діяльності підприємців і ділових людей; теоретично та практично обґрунтувати їх перспективи та ефективно захищати інтереси цього прошарку суспільства, забезпечити їх завтрашній день; мобілізувати сили і можливості партії на розробку і реалізацію спільно з іншими партіями і рухами програми дій, що відповідає національним інтересам країни і стратегічним перспективам її розвитку, пов'язані насамперед з будівництвом демократичної, заснованої на принципах ринкової економіки, правової держави; створити широкі можливості для розвитку громадянського суспільства; донести до свідомості громадян, насамперед молоді, впровадження в життя народу демократичних цінностей; забезпечити активну участь партії в управлінні державою, впливати на ті ідеологічні погляди, що формуються в суспільстві, здійснювати політичні та економічні реформи.

Демократична партія Узбекистану «Міллі тікланіш» («Національне відродження») – партія правого демократичного спрямування. Заснована 9 червня 1995 р. Інтелігенція, артисти і вчені – основні члени партії. Налічує близько 50 тис. членів. Основна мета партії, як записано в її програмі і статуті, сприяти національному відродженню, зберігати і зміцнювати незалежність держави Узбекистан, надавати президенту країни всіляку допомогу в поступовому реформуванні соціальної, економічної і політичної сфер суспільства в перехідний період. Партія виступає за створення демократичної правової держави, заснованої на принципах ринкової економіки, за відродження духовних і культурних традицій узбецького народу. Незважаючи на те що членами партії в основному є вчені і діячі мистецтва, вона виражає близькі більшості узбеків ідеї національного відродження.

Національно-демократична партія «Фідокорлар» («Патріоти»/«Самовіддані»). На початку 2008 р. політичні партії «Міллі тікланіш» і «Фідокорлар» оголосили про злиття в одну під назвою «Міллі тікланіш». Партія «Фідокорлар» заснована у квітні 2000 р. шляхом об'єднання двох партій: «Фідокорлар», заснованої в 1999 р., і «Ватан Тараккієті» («Прогрес вітчизни»), заснованої 10 липня 1992 р., яка виступала за пріоритет прав і свобод людини, за еволюційний перехід до ринкової економіки. Але водночас їм була притаманна організаційна слабкість, вони не мали чітко визначених позицій з основних питань реформування суспільства, не змогли конструктивно співпрацювати з іншими партіями і рухами. Ще один з основних недоліків цих партій – відсутність сильних лідерів. Голова «Ватан Тараккієті» став першим секретарем об'єднаної партії. На сьогодні партія налічує більше ніж 60 тис. членів. Членами партії є артисти, робітники, підприємці, інтелектуали і молодь. За своїми програмними положеннями об'єднана партія виступає за розвиток політичної системи на ліберально-демократичній основі, підтримує економічну політику, орієнтовану на ринкові принципи. Зростанню її авторитету

сприяло те, що І. Карімов став кандидатом у президенти від партії «Фідокорлар» [14].

Ісламський рух Узбекистану (ІРУ) – ісламістська організація, створена в 1996 р. колишніми членами ряду заборонених в Узбекистані політичних партій і рухів, включаючи «Адолатуюшмаси» («Суспільство справедливості»), «Ісламську партію Відродження», «Ісламську партію Туркестану», «ІсломЛашкарлари» («Воїни Ісламу») та ін. Верховний суд Російської Федерації 4 лютого 2003 р. визнав ІРУ терористичною організацією і заборонив її діяльність на своїй території. ІРУ розглядається як терористична організація багатьма країнами світу, включаючи США. Діяльність ІРУ переслідується владою Узбекистану, тому більшість керівників і рядових членів руху перебуває в еміграції. У березні 2015 р. в мережі Інтернет з'явилася відео, на якому угруповання приносить присягу представнику Ісламської держави.

Справжні опозиційні демократичні партії – демократична партія «Ерк» («Свобода») і «Бірлік» («Єдність»), що стояли біля джерел відновлення державності країн, були витіснені режимом з політичної арени ще на початку 1990-х рр. Коли в липні 1992 р. 75 депутатів узбецького парламенту від опозиційних партій «Бірлік» та «Ерк» висунули вимогу про відставку президента І. Карімова, партії були заборонені, а їхнім лідерам влада дала можливість емігрувати. Утікати з Ташкента в Москву та Вашингтон довелося й «узбецькому Джефферсону» Бабуру Малікову, який доклав чималих зусиль до розроблення проекту конституції республіки. Невдовзі в Узбекистані був збудований перший на пострадянському просторі табір для політичних в'язнів на 600 осіб.

Розгромивши не тільки радикальний нелегальний рух «Бірлік», а й цілком поміркованих легальних опозиціонерів із партії «Ерк», яка не становила жодної реальної загрози «режиму Карімова», зате слугувала привабливою вітриною демократизації Узбекистану, влада сама сприяла тому, що єдина можлива опозиція режиму зосередилася в мечетях [22].

За оцінками політологів, у країні ще продовжує підпільно діяти заборонена Комуністична партія Узбекистану (КПУ), яка виступає за відновлення Соціалістичної Республіки Узбекистан.

Політичні партії, які діють лише легально, формують вищий представницький законодавчий орган країни – двопалатний Олій Мажлісе, що складається із законодавчої палати (150 депутатів) й сенату (100 депутатів), представницьких державних органів та органів місцевого самоврядування. У законі «Про вибори в Олій Мажліс республіки Узбекистан» закріплено обрання 135 депутатів законодавчої палати на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні за територіальними одномандатними виборчими округами на багатопартійній основі. Причому 15 депутатів обираються фіксовано від Екологічного руху Узбекистану. Усього в законодавчій палаті 150 депутатів [17].

Право на висунення кандидатів у депутати мають виключно політичні партії. Політична партія може висувати кандидатів у депутати за умови, що вона зареєстрована Міністерством юстиції Узбекистану не пізніше ніж за 4 місяці до дня оголошення про початок виборчої кампанії і збрала не менше ніж 40 тис. підписів виборців, що підтримують її участь у виборах. В одному з адміністративно-територіальних утворень (Республіка Каракалпакстан (РК), область, місто Ташкент) політична партія може зібрати не більше ніж 8% підписів від 40 тис. виборців. Ця норма має певний запобіжний характер, але і репресивний – адже за списками можна відслідкувати, хто є симпатиком опозиційної партії з усіма наслідками. Для посткомуністичних суспільств це є досить характерним. Кількість жінок має становити не менше ніж 30 % від загальної кількості кандидатів у депутати, висунутих від політичної партії. Балотуватись не мають права, крім тих, хто має незняту судимість, військовослужбовці, ті, хто прожив на території країни менше

ніж 5 років, професійні служителі релігійних організацій і об'єднань. Держава остерігається посилення впливу релігії в країні. Депутати законодавчої палати від Екологічного руху Узбекистану обираються вищим органом цього руху (конференцією). Порядок висунення кандидатів у депутати законодавчої палати від Екологічного руху, їх обрання і строки визначаються Центральною виборчою комісією [17].

До складу верхньої палати – сенату входить 100 депутатів. «Члени сенату обираються в рівній кількості – по 6 осіб від РК, областей і міста Ташкента (усього 14). Вибори в сенат проводяться таємним голосуванням на спільних засіданнях депутатів Жокарги Кенес (вищий представницький орган) РК, представницьких органів державної влади областей, районів і міст із депутатів цих органів. 16 членів сенату призначаються президентом із найбільш авторитетних громадян із великим практичним досвідом та особливими заслугами в галузі науки, мистецтва, літератури, виробництва та інших сферах державної й суспільної діяльності. Термін повноважень сенату – 5 років. Вибори в сенат проводяться не пізніше ніж через один місяць після обрання Жокарги Кенес, представницьких органів державної влади на місцях. Кандидатом для обрання в члени сенату може бути депутат Жокарги Кенес, представницького органу державної влади області, району, міста, який на день виборів досяг 25 років і постійно проживає на території Узбекистану не менше ніж 5 років. Обраний сенатор має два мандати.

Роль сенату в законодавчому процесі полягає в тому, що верхня палата вивчає закони, прийняті нижньою, ставлячи на чільне місце врахування в них інтересів усіх регіонів Узбекистану і будучи своєрідним додатковим «фільтром», покликаним законодавчо забезпечити гармонізацію територіальних інтересів із загальнодержавними [7]. Подібний досвід побудови верхньої палати парламенту є у Франції, де представники органів місцевого самоврядування обирають депутатів верхньої палати парламенту. Ця практика формування парламенту сприяє врахуванню інтересів регіонів та їх представницьких органів – це свого роду самоврядний контроль парламентської діяльності.

Останні парламентські вибори відбулися 5 січня 2015 р. Центральна виборча комісія Узбекистану оприлюднила остаточні результати виборів депутатів законодавчої палати Олій Мажліс з урахуванням повторного голосування: «Згідно з даними ЦВК у другому турі виборів взяли участь 2 млн 642 тис. 63 людини із 3 млн 434 тис. 345 включених до списків виборців (76,9 %). З урахуванням результатів повторного голосування зі 135 обраних депутатів 52 представляють Рух підприємців і ділових людей – ліберально-демократичну партію, 36 – демократичну партію «Міллі тікланіш», 27 – Народно-демократичну партію і 20 – соціал-демократичну партію «Адолат». 24 з 150 обраних депутатів, або 16 %, – жінки. 40 осіб, або 27 %, уже раніше були депутатами законодавчої палати. У складі нижньої палати парламенту представлені майже всі верстви суспільства» [19]. І хоча «міжнародні спостерігачі зазначили, що парламентські вибори в Узбекистані відбулися в повній відповідності з міжнародними нормами і стандартами» [13], але варто нагадати, що в країні фактично відсутні опозиційні партії, а вибори проходять під суворим адміністративно-ресурсним наглядом, який зберегла сучасна система державного управління ще в спадок від радянської.

В Україні міські, районні, обласні ради є органами місцевого самоврядування. В Узбекистані вони є представницькими органами державної влади. Вибори до представницьких органів державної влади РК, областей, районів і міст проводяться відповідно до закону «Про вибори в обласні, районні та міські кенгаша народних депутатів» та інших актів законодавства Узбекистану і РК. Вибори в обласні, районні та міські кенгаша (ради) народних депутатів проводяться в територіальних одномандатних виборчих округах на багатопартійній основі строком на 5 років.

Вибори є загальними і право обирати мають громадяни Узбекистану, які досягли до дня виборів 18 років. Право бути обраними мають громадяни Узбекистану, яким виповнився до дня виборів 21 рік і які постійно проживають на території країни не менше ніж 5 років. Для виборів депутатів утворюються територіальні виборчі округи: в обласні і Ташкентський міський кенгаша народних депутатів – не більше ніж 60 виборчих округів; у районні й міські кенгаша народних депутатів – не більше ніж 30 виборчих округів (залежно від чисельності населення). Від кожного виборчого округу обирається один депутат відповідного кенгаша народних депутатів [16].

Особливістю діяльності депутатів місцевих представницьких (обласних, районних та міських) рад є їх недоторканність протягом терміну повноважень. Депутат не може бути на відповідній території притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий, узятий під варту або підданий адміністративному стягненню, що накладається в судовому порядку, без згоди відповідного кенгаша народних депутатів. Депутат не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення думки чи висловлювання позиції під час голосування у відповідному кенгаша народних депутатів та за інші дії, пов'язані з реалізацією повноважень, у тому числі після закінчення терміну його повноважень. Якщо у зв'язку з такими діями депутат допустив образу, наклеп чи інші порушення, відповідальність за які передбачена законом, він притягується до відповідальності в разі позбавлення його недоторканності.

Питання про позбавлення депутата недоторканності вирішується кенгаша народних депутатів за поданням силових структур протягом 10 днів. Питання про позбавлення недоторканності депутата, обраного сенатором, вирішується в порядку, встановленому законом «Про статус депутата Законодавчої палати і члена сенату Олій Мажліса Республіки Узбекистан». Ці всі процедури чітко виписані в законодавстві [18].

Суспільно-політичний стан в Узбекистані можна охарактеризувати так. По-перше, партійна система в республіці перебуває на стадії формування. В останні роки за ініціативи центральної влади створена вже не одна політична партія. Сама ідея про те, що демократична ініціатива може і повинна іти «зверху», видається достатньо сумнівною. У кращому разі створення політичних партій за замовленням уряду виявляється в Узбекистані малоефективним, а в гіршому, на думку спостерігачів, являє собою спробу ввести міжнародне співтовариство в оману – мовляв, подув довгоочікуваний вітер змін. Але справді опозиційні партії перебувають за межами закону, діють нелегально, що свідчить про незрілість політичної системи країни.

По-друге, нормативно-правова база дає можливість легалізованим політичним партіям брати участь у парламентських та місцевих виборах, але за мажоритарною виборчою системою, яка є вразливою від адміністративного ресурсу та надає можливість через механізм підписних листів відслідковувати опозицію. Практика «призначення» депутатів через законодавчі норми свідчить про певний авторитаризм у формуванні представницьких органів влади.

Аналіз політичної системи країни та системи парламентських та місцевих виборів у країні (у тому числі президентських) дає нам можливість зробити висновок про лише зародження демократичних засад і традицій у країні. Але після смерті президента Узбекистану І. Карімова основна частина політикуму країни очікує на посилення динаміки демократичних змін.

Зрозуміло, що на подальший розвиток багатопартійної системи країни великий вплив матимуть соціальні та економічні реформи, а також наступні зміни в суспільстві та політичній системі. Важливо зазначити, що багатопартійна система – один з інститутів демократії, і тільки в процесі демократичних реформ (у тому числі утвердження свободи слова й участі в управлінні державою) він може повністю структуруватися. Реформування та демократичні перетворення в економіці

сприятимуть появі нових партій, у яких будуть свої завдання та інтереси. Кожна з них захоче завоювати місце під сонцем. Це, у свою чергу, може створити основу для народження нових опозиційних сил, які на перше місце поставлять національні інтереси, національну злагоду і регіональну стабільність. Подальший розвиток політичної системи країни є актуальним для дослідження процесів формування і зміцнення засад національної демократії.

Список використаних джерел / List of references

1. **Абашин С. Н.** Национализм в Средней Азии: в поисках идентичности / С. Н. Абашин. – Санкт-Петербург : Алетея, 2007. – 307 с. [Abashin S. N. Natsionalizm v Sredney Azii: v poiskah identichnosti / S. N. Abashin. – Sankt-Peterburg : Aleteya, 2007. – 320 s.]
2. **Бердиев С. Р.** Раскулачивание в Узбекистане: специфика и последствия / С. Р. Бердиев // Фен-наука. – 2015. – № 6(45). – С. 21 [Berdiev S. R. Raskulachivanie v Uzbekistane: spetsifika i posledstviya / S. R. Berdiev // Fen-nauka. – 2015. – № 6(45). – S. 21].
3. **Борисов Н. А.** Особенности трансформации политических систем центральноазиатских государств (на примере Узбекистана и Киргизии) / Н. А. Борисов // Полития. – 2006. – № 3. – С. 103 – 104 [Borisov N. A. Osobennosti transformatsii politicheskikh sistem tsentralnoaziatskikh gosudarstv (na primere Uzbekistana i Kirgizii) / N. A. Borisov // Politia. – 2006. – № 3. – S. 103 – 104].
4. **Борисов Н. А.** Современный политический процесс в Узбекистане: тенденции и перспективы / Н. А. Борисов // Центральная Азия и Кавказ. – 2008. – № 2. – С. 159 – 168 [Borisov N. A. Sovremennyiy politicheskiy protsess v Uzbekistane: tendentsii i perspektivyi / N. A. Borisov // Tsentralnaya Aziya i Kavkaz. – 2008. – № 2. – S. 159 – 168].
5. **Каримов И. А.** Либерализация общества, углубление реформ, повышение духовности и уровня жизни народа – критерий и цель всей нашей деятельности / И. А. Каримов. – Ташкент : Узбекистан, 2007. – 208 с. [Karimov I. A. Liberalizatsiya obschestva, uglublenie reform, povyshenie duhovnosti i urovnya zhizni naroda – kriteriy i tsel vsey nashey deyatelnosti / I. A. Karimov. – Tashkent : Uzbekistan, 2007. – 208 s.]
6. **Кожухар О. І.** Трансформація політичних структур в постсоціалістичних країнах Центрально-Східної Європи / О. І. Кожухар // Вісн. Дніпропетр. ун-ту / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олесь Гончара. – Дніпропетровськ. – 2008. – Т. 1/1. – С. 170 – 178 [Kozhukhar O. I. Transformatsiia politychnykh struktur v postsotsialistychnykh krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy / O. I. Kozhukhar // Visn. Dnipropetr. un-tu / Dnipropetr. nats. un-t im. Olesia Honchара. – Dnipropetrovsk. – 2008. – T. 1/1. – S. 170 – 178].
7. **Конституция** Республики Узбекистан. – Режим доступа : <http://constitution.uz/ru/clause/index> [Konstitutsiya Respubliki Uzbekistan. – Rezhim dostupa : <http://constitution.uz/ru/clause/index>].
8. **Левитин Л. И.** Узбекистан. Эпоха Каримова. Критические заметки сторонника Президента Ислама Каримова / Л. И. Левитин. – Москва : Вагриус, 2003. – 414 с. [Levitin L. I. Uzbekistan. Epoha Karimova. Kriticheskie zametki storonnika Prezidenta Islama Karimova / L. I. Levitin. – Moskva : Vagrius, 2003. – 414 s.]
9. **Ляшенко Т. М.** До питання регіональної інтеграції в пострадянських країнах Центральної Азії / Т. М. Ляшенко // Інтеграційні процеси в світі. – Чернівці, 2006. – С. 39 – 51 [Liashenko T. M. Do pytannia rehionalnoi intehratsii v postradianskykh krainakh Tsentralnoi Azii / T. M. Liashenko // Intehratsiini protsesy v sviti. – Chernivtsi, 2006. – S. 39 – 51].
10. **Ляшенко Т. М.** Ісламський фактор у побудові державності країн Центральної Азії: історико-політологічний аспект / Т. М. Ляшенко // Трибуна. – 2009. – № 9 – 10. – С. 33 – 35 [Liashenko T. M. Islamskyi faktor u pobudovi derzhavnosti krain Tsentralnoi Azii: istoryko-politolohichnyi aspekt / T. M. Liashenko // Trybuna. – 2009. – № 9 – 10. – S. 33 – 35].
11. **Ляшенко Т. М.** Некомерційні організації та органи місцевого самоврядування як вияв народовладдя. На прикладі країн Центральної Азії / Т. М. Ляшенко // Політ. менеджмент. Спецвипуск. – 2010. – С. 34 – 40 [Liashenko T. M. Nekomertsiiini orhanizatsii ta orhany mistsevoho samovriaduvannia yak vyiv narodovladdia. Na prykladi krain Tsentralnoi Azii / T. M. Liashenko // Polit. menedzhment. Spetsvypusk. – 2010. – S. 34 – 40].

12. **Ляшенко Т. М.** Трансформація політичних систем в країнах Центральної Азії: національний та регіональний аспекти / Т. М. Ляшенко. – Київ : ІПіЕНД, 2011. – 288 с. [Liashenko T. M. Transformatsiia politychnykh system v krainakh Tsentralnoi Azii: natsionalnyi ta rehionalnyi aspekty / T. M. Liashenko. – Kyiv : ІПіЕНД, 2011. – 288 s.].

13. **Международные** наблюдатели: парламентские выборы в Узбекистане прошли в полном соответствии с международными нормами и стандартами // Пресс-релиз МИД РУ. – 28 декабря 2009 г. [Mezhdunarodnyie nablyudateli: parlamentskie vyiboryi v Uzbekistane proshli v polnom sootvetstviy s mezhdunarodnyimi normami i standartami // Press-reliz MID RU. – 28 dekabrya 2009 g.].

14. **Многopартийность** в Узбекистане, или Президент Каримов делает «новую политику» // Центразия. – 2003. – 27 листоп. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1069932000> [Mnogopartiynost v Uzbekistane, ili Prezident Karimov delaet «novuyu politiku» // Tsentraziya. – 2003. – 27 listop. – Rezhim dostupa : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1069932000>].

15. **Независимый** Узбекистан : науч.-попул. слов. / под общ. ред. Ханазарова К. Х. – Ташкент : Шарк, 2007. – 397 с. [Nezavisimiyiy Uzbekistan : nauch.-popul. slov. / pod obsch. red. Hanazarova K. H. – Tashkent : Shark, 2007. – 397 s.].

16. **О выборах** в областные, районные и городские кенгешы народных депутатов : Закон Республики Узбекистан. – Режим доступа : http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=67440 [O vyiborah v oblastnyie, rayonnyie i gorodskie kengeshi narodnyih deputatov : Zakon Respubliki Uzbekistan. – Rezhim dostupa : http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=67440].

17. **О выборах** в Олий Мажлис Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан. – Режим доступа : http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=71045#71651 [O vyiborah v Oliy Mazhlis Respubliki Uzbekistan : Zakon Respubliki Uzbekistan. – Rezhim dostupa : http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=71045#71651].

18. **О статусе** депутата областного, районного и городского кенгеша : Закон Республики Узбекистан. – Режим доступа : <http://legamb.uz/Docs/Law/Web%20laws/On%20deputy%20status%20rus.htm> [O statuse deputata oblastnogo, rayonnogo i gorodskogo kengesha : Zakon Respubliki Uzbekistan. – Rezhim dostupa : <http://legamb.uz/Docs/Law/Web%20laws/On%20deputy%20status%20rus.htm>].

19. **Опубликованы** окончательные итоги выборов в парламент. 5 января 2015 года. – Режим доступа : <https://www.gazeta.uz/2015/01/05/results/> [Opublikovaniy okonchatelnyie itogi vyiborov v parlament. 5 yanvarya 2015 goda. – Rezhim dostupa : <https://www.gazeta.uz/2015/01/05/results/>].

20. **Ресул Ялчин.** Становление многопартийной системы в Узбекистане / Ресул Ялчин. Режим доступа : http://www.ca-c.org/journal/2001/journal_rus/cac-05/03.yalru.shtml [Resul Yalchin. Stanovlenie mnogopartiynoy sistemyi v Uzbekistane / Resul Yalchin. Rezhim dostupa : http://www.ca-c.org/journal/2001/journal_rus/cac-05/03.yalru.shtml].

21. **Саидмурадov А.** Узбекистан: политические партии накануне парламентских выборов / Саидмурадov Абдурауф // CA&CC Press AB Publishing House (Sweden) 1998 – 2014. – Режим доступа : http://www.ca-c.org/journal/2004/journal_rus/cac-05/02.sairus.shtml [Saidmuradov A. Uzbekistan: politicheskie partii nakanune parlamentskih vyiborov / Saidmuradov Abdurrauf // CA&CC Press AB Publishing House (Sweden) 1998 – 2014. – Rezhim dostupa : http://www.ca-c.org/journal/2004/journal_rus/cac-05/02.sairus.shtml].

22. **Суспільно-політичне** становище Узбекистану // Студопедія. 23.04.2015. – Режим доступу : http://studopedia.com.ua/1_300750_suspilno-politichne-stanovishche-uzbekistanu.html [Suspilno-politychne stanovishche Uzbekystanu // Studopediia. 23.04.2015. – Rezhym dostupu : http://studopedia.com.ua/1_300750_suspilno-politichne-stanovishche-uzbekistanu.html].

23. **Толипов Ф. Ф.** Узбекистан: советский синдром в государстве, обществе, идеологии / Ф. Ф. Толипов // Центральная Азия и Кавказ. – 2008. – № 6. – С. 139 – 150 [Tolipov F. F. Uzbekistan: sovetskiy sindrom v gosudarstve, obschestve, ideologii / F. F. Tolipov // Tsentralnaya Aziya i Kavkaz. – 2008. – № 6. – S. 139 – 150].

Надійшла до редколегії 16.05.16